

Hercegovinu koja mu je, uz rodnu Hrvatsku, "prirasla srcu". Knjiga završava *Popisom kratica* (393), *Popisom izvora i literature* (394–404), *Dodatcima* u kojima se nalazi Sarkotićeva korespondencija, razni dokumenti, slike i karte (405–479), *Kazalom imena* (480–489) i *Životopisom* autora (490–491).

Ova knjiga predstavlja vrijedan prinos proučavanju vojne i političke povijesti hrvatskih povijesnih zemalja prve polovice 20. stoljeća iz dva glavna razloga. Prvi zato što prikazuje djelovanje jednog visoko rangiranog časnika austrougarske vojske čiji su pogledi na vojnu doktrinu, strategiju i taktiku zanimljivi svojom originalnošću i inovativnošću znanstvenog pristupa. Navedeno je Sarkotića činilo jednim od rijetkih vojnih pisaca onog doba koji su točno predvidjeli način na koji će se izvoditi vojne operacije u budućem svjetskom ratu, predviđajući njihovu determiniranost tehničko-tehnološkim mogućnostima onoga vremena. Konkretno, Sarkotić je pisao o nemogućnosti konstantne opskrbe milijunskih vojski namirnicama i streljivom na suvremenim razduženim bojišnicama koje su usto bile kompleksne zemljišne konfiguracije poput Talijanskog bojišta, na što je posebno Sarkotić prije rata upozoravao austrougarsko vojno vodstvo. Drugi je razlog u tome što prikazuje čovjeka i visokog dužnosnika Austro-Ugarske Monarhije hrvatskog podrijetla koji nije bio puki provoditelj politike s vrha već njen aktivni kreator i usmjeravatelj tokova koji je brinuo za boljitak zemlje čija mu je uprava dana u mandat. U tom pogledu je zanimljiva Sarkotićeva studija gospodarskog razvitka Bosne i Hercegovine i njegovi planovi za unaprjeđenje prilika u ovoj zemlji iskorištavanjem njenih komparativnih prednosti. Međutim, tijek povijesti je otišao drukčijim smjerom od onog kojem se Sarkotić nadao, tako da je treća tematska cjelina u kojoj se opisuje Sarkotićevo djelovanje u emigraciji obojano gorčinom zaboravljenog i izgnanog generala koji se nije pomirio s propašću Austro-Ugarske i teškim položajem svoje domovine Hrvatske u novoj državnoj zajednici. Iz navedenog je razloga ova knjiga posebno zanimljiva i domaćim povjesničarima koji se bave političkom poviješću međuratnog razdoblja jer, nakon dvosvečane knjige pokojnoga hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji* donosi specifičan i originalan pogled na prilike navedenog doba objavom brojnih arhivskih izvora i navoda u dosad necitiranoj literaturi.

Filip Katanić

Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku, ur. Marija Karbić, Povijest Hrvata, sv. 3, ur. Zoran Ladić, Matica hrvatska, Zagreb 2019., 637 str.

Sredinom 2019. izašao je treći svezak Matičine sinteze pod naslovom *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku* na čak 637 stranica. Ovaj, treći, svezak uredila je Marija Karbić, znanstvena savjetnica na Hrvatskom institutu za povijest. Kao i ostali dosad objavljeni svesci, djelo je strukturalno podijeljeno na tri velike cjeline. Prva cjelina daje opći pregled, druga se bavi regionalnom poviješću, dok treća i posljednja donosi više o položaju Hrvatske u međunarodnom kontekstu. Znanstveni aparat se sastoji od kazala imena i mjesta, a svakom je poglavlju pridodan i opsežan popis literature te brojne ilustracije.

Prva cjelina, *Opći pregled – temeljne razvojne sastavnice* (3–231), broji dvanaest poglavlja. Rad prve cjeline, *Pregled političkih zbivanja* (3–23) napisao je Borislav Grgin, a kako i sam naslov kaže, donosi događaje i okolnosti u Kraljevstvu nakon smrti ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. Anžuvina 1382. godine, što je naposljetku dovelo do vladavine Žigmunda Luksemburškog. Poglavlje obrađuje događaje nakon Žigmundove smrti, borbe njegovih potencijalnih nasljednika, vladavinu Matijaša Korvina te borbe s Osmanlijama, a vremenski završava s Drugim cetskim saborom hrvatskog plemstva 1527. godine te osvajanjem Jajca od strane Osmanskog Carstva 1528. Naposljetku se autor ukratko osvrće i na politički položaj Dubrovačke Republike i Istre tijekom ovog razdoblja.

Razvoj političkih ustanova (25–38) poglavlje je koje potpisuje također Borislav Grgin. Autor se ponajviše fokusira na praćenje razvoja i promjena središnjih političkih institucija srednjovjekovne Hrvatske i Slavonije, koje su pod vrhovništvom Krune svetog Stjepana, te njihov utjecaj na promjene u hrvatskim povijesnim zemljama, a to čini kroz osobe i funkcije kralja, hercega, bana, podbana i sabora plemstva kao političke ustanove. Dalmatinske i istarske komune su, s druge strane, unatoč svojim osobnim specifičnostima, u ovom razdoblju bile pod sve većim utjecajem mletačkih političkih i upravnih oblika, dok Dubrovnik, iako slijedeći komunalna načela Sredozemlja, od 1358. godine počinje sa stvaranjem zasebnih komunalnih institucija. Iako su nominalno priznavali ugarsko-hrvatskog kralja, Dubrovnik je praktički postao slobodna država, do 15. stoljeća nazivana općinom, a nakon toga republikom.

Ante Birin autor je poglavlja koje nosi naslov *Društvo: plemstvo (razvoj, raspored, brojnost, uloga)* (39–54), u kojem donosi promjene koje su se dogodile u društveno-političkom razvitku plemstva tijekom razdoblja vladavine Anžuvina (1301. – 1382.). Tada je jedini kriterij plemićkog statuta postalo vlasništvo nad zemljom, unificiran je plemićki status tako da su svi plemići imali istovrsnu slobodu, te su plemići u strahu od gubitka povlastica i posjeda bili poslušni službenici kralja. Nakon smrti Ludovika I. Anžuvina, moć velikaša je porasla, a kralj Žigmund je tijekom početka svoje vladavine ovisio o potpori najmoćnijih velikaša, dodijelio im je posjede “u vječno”, što je tu skupinu najmoćnijih velikaša počelo formirati kao nasljedni stalež. Autor potom navodi velikaške obitelji koje su se uspjele uzdignuti u tom razdoblju, te opisuje strukturu i sudbinu ostalih slojeva plemstva, tj. srednjeg i nižeg plemstva, te njihov odnos prema ostalim društvenim skupinama u gradovima i komunama.

Društvo: seljaštvo (razvoj, vrste, gospodarska uloga) (55–61) poglavlje je koje je napisao Damir Karbić, u kojem objašnjava okvir života i pravnog položaja seljaštva u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama. On je ovisio o dva čimbenika: klimatsko-geografskim uvjetima i društvenim u upravnim okvirima u kojima su se njihova naselja nalazila. Postojala su dva osnovna sustava seljačkog života: sustav zavisnog seljaštva (kmetstva) u unutrašnjosti, te sustav u komunalnim društvima u priobalju istočnog Jadrana. Autor uspoređuje ove dvije skupine seljaštva i njihove razlike u razvoju, te probleme i faktore koji su utjecali na pogoršanje statusa seljaštva, kao što su negativne klimatske promjene, osmanlijska pustošenja i osvajanja, potaknuvši velik val iseljavanja iz hrvatskih zemalja i preseljavanja unutar njih, te naposljetku, revolucija cijena, tj. porast cijena poljoprivrednih proizvoda od četrdesetih godina 16. stoljeća.

Gordan Ravančić autor je poglavlja pod naslovom *Društvo: gradska naselja (mediteranske komune, slobodni kraljevski gradovi, trgovišta)* (63–77), gdje promatra grad kao društveno-gospodarski fenomen čiji je razvoj uvjetovan geografskim obilježjima i političkim okolnostima. Autor također donosi usporednu shemu društvenih slojeva i struktura dalmatinskih komuna i slobodnih kraljevskih gradova. Naposljetku zaključuje da je postupno prebacivanje svjetske

trgovine na Atlantik i uključivanje atlantskih država u trgovinu Sredozemljem te učvršćivanje osmanlijske vlasti na europskom kontinentu dovelo do postupnog stvaranja novih središta gospodarstva, pri čemu se hrvatsko područje našlo na periferiji glavnih gospodarskih zbivanja.

Sabine Florence Fabijanec potpisuje rad pod naslovom *Gospodarstvo (79–98)* koji se bavi gospodarskim djelatnostima, kao što su ratarstvo, šumarstvo, vinogradarstvo, stočarstvo, ribarstvo, rudarstvo, brodogradnja, mlinarstvo i sukunarstvo. Autorica se također dotiče teme gospodarskih djelatnosti koje su se odvijale unutar gradskih zidina, gdje se od 15. stoljeća obrtničke bratovštine, osim vjerske dužnosti pomaganja članovima u potrebi, sve više pretvaraju u cehove koji brane interese svoje obrtničke grane. Poslovni svijet i dalje djeluje putem trgovačkih društava, ali dok je u 14. stoljeću glavnina uloženog kapitala dolazila iz patricijskih obitelji, tijekom 15. stoljeća gradski se plemići povlače na svoje zemljišne posjede, a preuzima nova klasa poduzetnika neplemića.

Ivan Jurković potpisuje poglavlje *Migracije. Raseljenička kriza za osmanske ugroze: "U bašćini mojoj ne dadu mi priti"* (99–113), gdje raspravlja o posljedicama koje su se dogodile uslijed određenih faktora, kao što su osmanska osvajanja, klimatske promjene, pojava gladi i kužnih bolesti. Osim demografske krize u kojoj je izgubljeno gotovo tri petine stanovništva u hrvatskim zemljama, došlo je također do promjene političkih odnosa u kraljevstvima formiranim tijekom srednjeg vijeka na hrvatskom etničkom prostoru. U borbi za opstanak, hrvatska elita je sve samostalnije djelovala i u unutarnjoj i u vanjskoj politici, a vladajuće institucije, kao što je banska i saborska, postale su instrumentima organiziranog djelovanja udruženog plemstva.

Ivan Jurković također potpisuje sljedeće poglavlje naslova *Vojni ustroj i obrana Kraljevstva: Cito. Cito. Cito. Citissime!* (115–133), u kojem objašnjava kako je funkcionirao obrambeni sustav tijekom osmanske prijetnje, kada je došlo do modernizacije i Žigmundova i Korvinova graničnoga obrambenog sustava. Autor se osvrće na opće stanje uzduž protuosmanskog obrambenog sustava u oba razdoblja, 1396. – 1463., te 1463. – 1545., kao i na zone osmanske opasnosti, koje su bile određene prema intenzitetu opasnosti i geografskim osobitostima. Osim po geografskim zonama, autor je također prošao kroz četiri faze napredovanja Osmanlija prema hrvatskim zemljama, a svaku fazu je popratio odgovarajućom kartom na kojoj je prikazano napredovanje prema zonama – okupirana zona, prva i druga zona ratne opasnosti, te sigurna zona, prikazujući kako su se određene zone mijenjale tijekom vremena.

Zrinka Novak i Zoran Ladić autori su poglavlja pod naslovom *Crkvena organizacija i religiozni život u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj* (135–161). Na stvaranje intimne pobožnosti u ovom razdoblju utjecale su, primjerice, promjene u hagiografskom žanru i pasionskim prikazanjima, jačanje mendikantskih redova, zaštita novih svetaca koji su odgovarali onodobnim povijesnim prilikama, te snažno prakticiranje hodočašća na nacionalnoj i internacionalnoj razini. Autori kao najvažniji aspekt navode usmjeravanje vjernika prema finalnom cilju – spasenju duše, tj. osiguravanju vječnog života.

U radu *Pravni razvoj (163–177)* Nella Lonza obradila je temu koja je na hrvatskim područjima u 15. stoljeću određena s dvije povijesne odrednice. Prva je širenje i učvršćenje mletačke vlasti na obalnom području, gdje dolazi do nove faze razvitka koja će trajati sve do 18. stoljeća, odnosno sloma Mletačke Republike. Druga je odrednica obilježena dovršavanjem Tripartita početkom 16. stoljeća, ključnog izvora pravne prakse u Slavoniji i Hrvatskoj sve do 19. stoljeća. Poglavlje je organizirano u problematske cjeline o sudbenoj vlasti, pravnim izvorima i poretku, vjerodostojnim mjestima i pravnoj kulturi (studij i knjige), a kroz ove teme predstavljena su i pravna područja (istarsko, kvarnersko, dalmatinsko, užehrvatsko, slavonsko).

Intelektualni i kulturni razvoj (179–211) je poglavlje Sandre Ivović i Meri Kunčić u kojem autorice donose pregled razvoja pismenosti i književnosti od kraja 14. do sredine 16. stoljeća, kada postoje tri različite hrvatske književnosti: srednjovjekovna, humanistička i renesansna, dok su u upotrebi i dalje tri pisma (glagoljica, latinica i hrvatska cirilica) uz tri jezika iz ranijih razdoblja (crkvenoslavenski hrvatskog tipa, latinski, narodni), a također se u ovom periodu javio i talijanski jezik. Autorice se također referiraju na pojavu tiska na hrvatskim prostorima, historiografska djela, znanost i školstvo, te na likovno stvaralaštvo.

Posljednji rad prve cjeline, *Neki aspekti privatnog i obiteljskog života te razine materijalne kulture stanovništva Hrvatske u kasnom srednjem vijeku* (213–231), potpisuju Zoran Ladić i Goran Budeč. Autori, koristeći bilježničke spise, zadiru u privatni i obiteljski život dalmatinskih komuna, gdje su ideal bogatog građanstva i patricijata bile složene obitelji u kojima su zajedno živjeli roditelji te njihovi odrasli sinovi sa svojim suprugama i djecom, dok su skromniji društveni staleži (kovači, postolari, krojači i pekari) imali jednostavne obitelji koje su činili roditelji i djeca. Autori se također bave i životom djece, bilo da su rođena u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici, kao i o brizi za siročad, te pitanjem kada se smatralo da su djeca stekla punoljetnu dob. Pomoću oporuka i inventara može se steći uvid u stvarni život kasnosrednjovjekovne obitelji Dalmacije: kakvu su odjeću nosili, kakav su namještaj posjedovali, kakvo su posuđe i pribor za jelo koristili, te koje su knjige čitali.

Regionalna povijest (233–442) druga je cjelina, koju otvara rad Marije Karbić pod naslovom *Sjeverozapadna Hrvatska* (235–254), a bavi se prostorom koji je tijekom kasnoga (kao i razvijenoga) srednjeg vijeka obuhvaćao srednjovjekovnu Slavoniju, te čiji se teritorij s obzirom na crkvenu organizaciju poklapao s područjem pod jurisdikcijom Zagrebačke biskupije. Ovo područje je, kao i drugi dijelovi Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, bilo zahvaćeno osmanlijskim prodorima, dinastičkim borbama i unutrašnjim sukobima, ali sve ove nedaće nisu spriječile srednjovjekovno društvo od dostizanja vrhunaca u svojem razvoju. Stanko Andrić prikazao je posebnosti *Sjeveroistočne Hrvatske* (255–304), gdje je osmanlijska opasnost također sveprisutna, te traje sve do osvajanja i uklapanja tog područja u Osmanlijsko Carstvo u drugoj četvrtini 16. stoljeća.

Marija Mogorović Crljenko obradila je područje *Istre i Kvarnera* (305–326) i iznijela pregled političkih zbivanja, društvo, gospodarski razvoj, pravce migracija i njihove posljedice, vojni ustroj, crkvenu organizaciju i vjerski život, pravni, intelektualni i kulturni razvoj te privatni život, dok Ivan Jurković potpisuje poglavlje naslovljeno *Gorski kotar, Gacka, Lika i Krbava: "Izgинуše izabrani momci, sjajni vitezovi...koji su oslobodili iz turskih ruku Apuliju"* (327–339). Autor smatra da su za razvoj tog područja ključni sljedeći isprepleteni procesi: preraspodjela posjedničkih odnosa, te kreiranje novih političkih i crkvenih odnosa na lokalnim razinama vlasti, što je dovelo do sukoba središnje (kraljeve) vlasti s pokušajima centriranja moći u rukama dviju međusobno sukobljenih velikaških obitelji – krbavskih knezova Kurjakovića i knezova Krčkih, koji se od 1422. nazivaju Frankapanima.

Irena Benyovsky Latin obradila je *Sjevernu i srednju Dalmaciju* (341–359), prostor koji je od kraja 14. do sredine 16. stoljeća ušao u novo razdoblje svoga povijesnog razvitka. Dolazi do integracije zaleđa i gradova – Kraljevstvo Dalmacije bilo je ujedinjeno s Kraljevstvom Hrvatske pod Krunom sv. Stjepana (zajedno s Kraljevstvom Slavonije), a dok su dalmatinski gradovi prosperirali zbog trgovine koja je išla od Baltika do juga Italije, zaleđe se u političkom smislu odvaja od priobalja u kasnom srednjem vijeku. Zrinka Pešorda Vardić autorica je poglavlja pod naslovom *Hrvatski jug: zlatno doba Dubrovnika* (361–390), gdje obrađuje razdoblje obilježeno razvojem upravnih institucija

i zakonodavstva, kao i sveobuhvatnošću gospodarskih, društvenih, duhovnih, kulturnih i urbanističkih strujanja. Istovremeno su se događale velike promjene u Europi: mijenjale su se vladarske dinastije, došlo je do niza kužnih epidemija što je utjecalo na demografsku sliku urbanih središta, a nova intelektualna gibanja, duh humanizma i renesanse zahvatio je ne samo talijanske, nego i druge europske gradove, kao i one na istočnoj jadranskoj obali.

Ivan Majnarić autor je poglavlja *Hrvatski jug: Kotor (391–400)* u kojem pokazuje da Kotor u kasnom srednjem vijeku pokazuje sve odlike istočnojadranskog i mediteranskog obalnog grada tog doba. Trajne političke nestabilnosti u okruženju grada su uzrokovale djelomičan zastoj političkog sustava i gospodarstva, što je dovelo do depopulacije i smanjilo manevarski prostor postojećim društvenim skupinama. Posljednje je poglavlje Ivana Botice *Bosna i Hercegovina: Bosansko Kraljevstvo (401–442)*, u kojem se autor fokusira na bosanskohercegovačko područje koje je bilo sličnoga društvenog ustroja kao i Hrvatska te sa zajedničkom promjenjivom granicom pomicanom težnjama svojih vladara i gospodara. Srednjovjekovna Bosna konstantno je bila predmet podčinjavanja i uzmicanja susjednim vladarima, a najintenzivnije pod pritiskom ugarskog vladara, ali je bila i mjesto kulture i učenosti, pogotovo dolaskom dominikanaca i franjevaca.

Posljednja cjelina djela nosi naslov *Hrvatska u međunarodnom kontekstu (443–597)*, a započinje radom Marije Karbić *Ugarska (445–462)*, u kojem se autorica referira na stanje u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, koje je pretrpilo značajne teritorijalne gubitke, a do početka 16. stoljeća se također i osiromašilo, primarno zbog provala Osmanlija, što je u kasnom srednjem vijeku svelo i Ugarsku, kao i hrvatske zemlje, na "ostatke ostataka".

Kornelija Jurin Starčević, autorica poglavlja *Osmansko Carstvo (463–480)*, prikazuje povijest Osmanskog Carstva - od samih začetaka oko 1300. kao male polunomadске skupine s jezgrom u sjeverozapadnoj Anatoliji, krajem 14. stoljeća kao najveće političke i vojne sile na jugoistoku Europe i u Maloj Aziji do carstva svjetske moći rasprostranjena na tri kontinenta Starog svijeta tijekom 15. i u prvim desetljećima 16. stoljeća. Autorica se, osim političke i dinastičke povijesti do 1402. i organizacije države i državne institucije, osvrće i na kasniji period do 1520., kao i na stanovništvo i vjerske zajednice.

Jadranka Neralić donosi temu pod naslovom *Hrvati i Rimski kurija od kraja 14. do sredine 16. stoljeća: od raskola do reformacije (481–502)*, naglašavajući da je za Svetu Stolicu nakon Velikoga crkvenog raskola bilo važno povratiti izgubljeni ugled, pomiriti vladare i ujediniti ih protiv osmanlijske opasnosti. Tada se češće na dvoru cara i vladara, povrh dosadašnjih *collectores et commissarii decimarum* i *nuntii pontifici* zaduženih za ubiranje crkvene desetine i druga financijska pitanja, nalaze papinski legati zaduženi za nadziranje crkvene discipline, potpisivanje mirovnih sporazuma, koalicija, i svega što je trebalo povećati ugled i potvrditi premoć Crkve.

Lovorka Čoralić obradila je u poglavlju *Mletačka Republika (503–520)* razdoblje 15. i prvih nekoliko desetljeća 16. stoljeća, kada Venecija, kao jedna od najmoćnijih država europskog Zapada, širi svoj državni teritorij na šire područje Veneta te na gotovo cijelu istočnu obalu Jadrana. To razdoblje obilježava snažna i učestala komunikacija između dviju jadranskih obala, koja se očituju ponajviše u razmjeni ljudstva. Školovanje hrvatske mladeži na Sveučilištu u Padovi, mletački i sjevernotalijanski utjecaji na kreiranje svih likovnoumjetničkih pravaca duž istočnog Jadrana, uvoz talijanskih umjetnina te iznimna komunikacija umjetnika između dvije obale posvjedočuju bogatstvo i prožimanja onodobnog hrvatskog i talijanskog prostora.

Južna Italija i Španjolska (521–529) poglavlje je Borislava Grgina, u kojem su prikazani najvažniji elementi političkog, gospodarskog i kulturnog odnosa tih prostora s hrvatskim

zemljama u periodu od 1382. do 1526. godine. Nakon razdoblja slabljenja veza s Napuljskim Kraljevstvom tijekom većeg dijela 15. stoljeća (odnosno od Ladislavove prodaje posjeda u Dalmaciji i Hrvatskoj Veneciji 1409.), do intenziviranja odnosa došlo je tijekom druge polovice vladavine Matijaša Korvina, odnosno nakon njegove ženidbe s napuljskom princezom Beatricom Aragonskom, kćeri napuljskog kralja Ferdinanda Aragonskog. Potrebno je spomenuti i gospodarske veze i utjecaje koje je ovaj prostor imao s Dubrovnikom, u kojem su boravili brojni južnotalijanski i španjolski, a posebice katalonski trgovci.

Robert Kurelić u poglavlju *Sveto Rimsko Carstvo* (531–544) prikazuje 15. stoljeće koje je vrijeme dubokih promjena za Sveto Rimsko Carstvo. *Imperium* koji je prenesen s Rimskog Carstva na Karla Velikog i njemački narod kao zaštitnike kršćanstva polako se tijekom 15. stoljeća transformira u svojevrstu nacionalnu državu sa svojim zadanim teritorijalnim opsegom. Isti autor također potpisuje sljedeće poglavlje naslova *Austrija* (545–559). Od svih nasljednih zemalja, jedino se vojvodstvo Austrija s glavnim gradom Bečom moglo smatrati visokorazvijenom i organiziranom kneževinom gdje je knez imao brojna prava i ovlasti poput vrhovne vlasti nad velikim samostanima. Autor se najprije fokusira na grofove Celjske, koji su uz Habsburgovce bili najvažnija plemićka obitelj koja je u kasnom srednjem vijeku ostavila trag u hrvatskoj povijesti, potom na vrhunac habsburške podunavske politike (sukob Matijaša Korvina i Fridrika III., te jačanje utjecaja s Maksimilijanom i Vladislavom II. Jagelovićem), te naposljetku na osmanlijsku prijetnju kao ključni faktor habsburškog prodora u Hrvatsku.

Damir Karbić u članku *Češka i Poljska – srednjoeuropska slavenska kraljevstva* (561–569) opisuje odnos ovih dva kraljevstva s Ugarsko-Hrvatskim Kraljevstvom. Veze s Češkim Kraljevstvom su na političkom planu u kasnom srednjem vijeku i na početku ranoga novog vijeka bile izražene kroz ratovanja i neprijateljstvo, ali su također kraljevi morali njegovati i druge odnose, što je značilo da su, recimo, češki vitezovi sudjelovali u Žigmundovom nikopolskom križarskom pohodu 1396., kao i da su u razdoblju njegove vladavine ugarski i hrvatski plemići djelovali u Češkoj. Politički odnosi s Poljskom su također bili poprilično intenzivni, a jedan od Poljaka koji je igrao važniju ulogu u povijesti Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva bio je poljski vitez Štibor Stariji, jedan od Žigmundovih najbližih suradnika i savjetnika.

Posljednje poglavlje, *Unutrašnjost Balkana* (571–597), potpisuje Vjeran Kursar. Povijest ovog kraja usko se veže za dolazak Osmanlija i njihovo osvajanje, a dolazak Osmanlija na Balkanski poluotok podrazumijevao je uvođenje nove civilizacije, islama, u kršćanski, pretežito pravoslavni civilizacijski krug. Njihovo osvajanje izazvalo je velike demografske promjene na Balkanu. Povrh izbjeglica, velik je dio lokalnog stanovništva tijekom ratnih operacija odveden u ropstvo. Međutim, bilo je i pozitivnih demografskih kretanja – Turci su se već od prvih kontakata s Balkanom počeli naseljavati u regiji, što se odvijalo u više valova doseljavanja.

Sinteza završava s *Kazalom osobnih imena* (599–616), *Kazalom zemljopisnih pojmova* (617–636) te popisom suradnika u knjizi (637).

Razdoblje kasnoga srednjeg vijeka je zasigurno jedno od najzanimljivijih razdoblja povijesti hrvatskoga povijesnog prostora. Kako i sam naslov djela govori, to je vrijeme sazrijevanja (zapravo procvata), ali i vrijeme razaranja, što definitivno pridonosi čari istraživanja. Urednica djela, Marija Karbić, uložila je ogroman trud, uočljiv i iz broja suradnika i broja stranica same sinteze, na čemu joj valja čestitati. Ova će sinteza zasigurno postati kako priručnik za profesore tako i udžbenik za studente te neizostavna u visokoškolskoj nastavi.

Sanja Miljan